

Drie documenten betreffende de kluis van Helshoven

Rombout Nijssen

De recente inventarisatie van de archieven van de landcommanderij van Alden Biesen en van haar onderhorige commanderijen, bewaard in het Rijksarchief te Hasselt, bracht onder meer een aantal stukken betreffende de kluis van Helshoven onder de aandacht¹. Met name in de oorkondenverzameling bij dit archief, wordt onder nummer 1670 het verzoekschrift bewaard dat Gerard van Deventer in het voorjaar van 1674 bij de commandeur van de commanderij van Bernissem bij Sint-Truiden indiende, om naast de kapel van Helshoven een kluis te mogen optrekken. Gezien de beschikking op de rug van het document, mag dit beschouwd worden als de oprichtingsakte van de kluis. Hetzelfde nummer bevat ook de commissiebrief die de landcommandeur in 1693 aan Steven Vrancken verleende en waarin hij hem toestond om zich als kluizenaar in de kluis van Helshoven te gaan vestigen. Onder nummer 1672 wordt een bevelschrift van de commandeur van Bernissem uit 1777 bewaard, waarin hij een zekere broeder Hendrik beveelt om weer in de kluis van Helshoven te gaan wonen, die hij eerder, zonder kennisgeving aan de commandeur, verlaten had.

De oprichtingsakte

De eerste van deze teksten was eerder al bekend. Hij werd door wijlen pastoor J. Brouwers van Gelinden uitgebreid geciteerd in zijn werk over de kluis². Vermits deze tekst beschouwd mag worden als de oprichtingsakte van de kluis, verdient hij een letterlijke uitgave. Hij licht

¹ M. VAN DER EYCKEN, *Inventaris van het archief van de balije Biesen van de Duitse Orde*. 3 delen. Brussel, 1995-1997. De geschiedenis van deze kluis is vrij goed gekend. Vooral de artikels van J. Brouwers en van Michel Van der Eycken zijn op dit vlak van belang: J. BROUWERS, *Kluis en kapel van Helshoven*, in: *Limburg* 43, 1964, p. 30-59; M. VAN DER EYCKEN, *Hoepertingen. Kluis van Helshoven*, in: *Kluizen en kluizenaars in Limburg*. Brussel, 2003, p. 46-51. In dit laatste artikel is ook een uitgebreide bibliografie over de geschiedenis van de kluis opgenomen.

² J. BROUWERS, p. 38.

ons niet alleen in over de hoofdrolspelers bij het ontstaan van de kluis, maar ook over aspecten van de administratieve procedure die gevolgd werd. Blijkbaar werd de eerste stap gezet door de uit de streek van Breda afkomstige, en in de kluis van Lantremange bij Borgworm verblijvende kluizenaar Gerard van Deventer. Op 3 april 1674 richtte hij zich schriftelijk tot de commandeur van Bernissem, onder wiens bevoegdheid de kapel van Helshoven ressorteerde³. Toch was het niet de commandeur zelf die in dit dossier de beslissing nam, maar het balijekapittel: de vergadering van de ridders in de balije Biesen. Ondanks het feit dat de aanvraag door de hoogste instantie in de landcommanderij behandeld moest worden, kon er toch al op 19 april een besluit genomen worden, en kreeg de aanvrager groen licht voor de uitvoering van zijn plannen. De beschikking van het balijekapittel werd op de rug van het verzoekschrift aangetekend.

Of er aan dit verzoekschrift informeel overleg vooraf gegaan is, staat niet vast. Gezien echter de snelheid waarmee de aanvraag afgehandeld werd, en gezien het feit dat de voorwaarden in het verzoekschrift zonder wijziging of aanvulling werden aanvaard, mag worden aangenomen dat men het eigenlijk op voorhand al eens was over het feit dat er bij de kapel van Helshoven plaats was voor een kluizenaar. Wellicht had Gerard van Deventer voordat hij zijn verzoekschrift indiende, de zaak al met de verantwoordelijken van de Duitse Orde doorgesproken.

Zoals hij gevraagd had, kreeg de kluizenaar de toelating om bij de kapel van Helshoven, op een terrein van 3 à 4 roeden uit het domein van de commanderij van Bernissem, een kluis te bouwen en zich daar voor de rest van zijn dagen te vestigen. Zoals het een kluizenaar past, moest hij in de eerste plaats God en de heilige Maagd Maria dienen. Daarnaast zou hij zijn dagen niet in ledigheid mogen doorbrengen, maar zou hij instaan voor het onderhoud van de kapel en van haar ornamenten. De kluis die hij zou bouwen, *ende alles wat hij op den grondt ofte aen de cappelle* zou bouwen of verbeteren, zou na zijn overlijden aan de commanderij van Bernissem vervallen.

Deze tekst is ook van belang voor de geschiedenis van de kluis van Lantremange. In zijn studie over de kluizen in de Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik in de achttiende eeuw, vermeldt professor M. De Vroede, op basis van de gegevens waarover hij beschikte, dat er in de kluis aldaar onderwijs gegeven werd van 1713 tot 1738⁴. Uit het

³ Van 1665 tot 1677 was Gaspar Schenck von Nideggen zu Hellenraedt commandeur in Bernissem. Eerder, van 1660 tot 1665 was hij commandeur in Ordningen geweest, en van 1677 tot 1688 zou hij commandeur in Siersdorf worden.

⁴ M. DE VROEDE, *Erémisme et instruction dans les Pays-Bas autrichiens et la principauté de Liège au XVIIIe siècle*, in: *Revue d'histoire ecclésiastique* 86, 1991, p. 293-323.

hierna uitgegeven verzoekschrift blijkt alvast dat er al in 1674 in Lantremange een kluizenaar verbleef.

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Oorkondenverzameling van de balije Biesen*, nr. 1670:

Den 3 april 1674

Edelen en hoochgeboren heere commandeur van Berssim

Supplieert oijdtmoedelijck Gerardus van Deventer, geboertich van Ter Heijden onder de baronnie van Breda, nu eremijt toot Lantermijn, dat u edelen beliefden mij toetestaen voor mijn leven te mogen gebruijcken de cappelle tot Hellensfort, et [lees: en] te vergunnen drij ofte vier roijen wijde aldernast de cappelle, om daer op een eremijtagie te stellen ende aldar Godt almachtich ende de hijlige maget ende moeder Gods Marie te dinen ende soo seer als het mij sal mogelijk <sijn> de capelle net ende suiwer te onderhouden, die ornamenten te bewaren soo ick best kan, ende alles wat op den grondt ofte aen de cappelle door mij gestelt sal worden, sal naer mijn leven bij den gront en cappelle blijven tot dispositie van sijn edelen mijn heere commandeur van Bernsseim. Verhopende op dit suppliecke een favoribile resolutie van u edelheijt te bekomen, houde mij verobligeert Goodt allemachtich voor sijn geluckich ende salich leven te bidden, blijvende u edelen en hoochgeboren heere commandeur van Bernsseim u edelhijds

*oedmoedigen ende verobligersten
dinar Gerardus van Deventer.*

Verso:

Supplijcque van Gerardus van Deventer, eremiet tot Lanterminghen, om te meughen stellen een kleijn eremitagie neffens die capelle tot Hellensfort, 3 april 1674.

Hetselve is hem met de conditien hierin gepresenteert ingewillicht door het capittul tot Aldenbiessen gehalden op den 19 april 1674.

Steven Vrancken

De tweede tekst is evenmin onbekend. Het betreft de commissie voor Steven Vrancken van 12 december 1693, met de toelating om zich als kluizenaar in Helshoven te vestigen. Deze tekst werd in 1905, op basis van een handschrift dat hij in de kluis had aangetroffen, door pastoor J. Dewit uitgegeven in *L'Ancien Pays de Looz*⁵. Het handschrift dat Dewit gebruikte

⁵ J. DEWIT, *L'ermitage de Helshoven*, in: *L'Ancien Pays de Looz* 9, 1905, p. 45-46.

is niet het exemplaar dat nu in het Rijksarchief te Hasselt bewaard wordt: zijn exemplaar bevatte ook een aantekening over de opvolging van Steven Vrancken door Jan Pansaerts als kluizenaar in Helshoven, die in het exemplaar van het Rijksarchief ontbreekt.

In dit geval is het weer niet de commandeur van Bernissem, maar de landcommandeur van de balije Biesen, Hendrik van Wassenaar tot Warmont, die de nieuwe kluizenaar toelaat de kluis te betrekken⁶. Alvorens Vrancken toe te laten, heeft de landcommandeur inlichtingen ingewonnen over het *vrom ende stichtich leven* van de kandidaat. Bovendien laat hij niet onvermeld dat de nieuwe kluizenaar lid is van de Derde Orde van Sint-Franciscus. Vrancken zal de kapel en haar ornamenten moeten onderhouden, en voorts alles moeten verrichten *het gene niet alleen tot onderhoudinge vanden Godes-dienst, maer oock tot loffelijcke vermeerderinge van de devotie aldaer van nooden oft dienlijck wesen* zal. In ruil daarvoor zal hij gebruik mogen maken van de kluis bij de kapel en van de bij de kluis gelegen moestuin. Anders dan Gerard van Deventer in 1674 kreeg hij niet de garantie dat hij zijn leven lang in Helshoven zou mogen blijven. De landcommandeur behield zich immers het recht voor de toelating voor Vrancken te herroepen, *dewelcke aen ons altijt sal vrij staen*.

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Oorkondenverzameling van de balije Biesen*, nr. 1670:

Wij Henrick, vrijheere van Wassenaer tot Warmont, des ridderlijcken Duijtschen Ordens landtcommandeur van de ballije Biessen ende commandeur tot Maestricht, vrijheer van Gemert, Grujtrode, St Petersvoeren, Diepenbeeck, heer van Damreis, Ordininghen, Beverst etc., doen hiermede kondt ende verclaeren opentlijck dat wij op de recommendatie van den eerweerdigen pater Renesse van d'ordre van Ste Brigitte, mede andere gellooffweerdige getuijgenissen van het vrom ende stichtich leven van broeder Steven Vrancken, religieus van het derde ordre van St. Franciscus, ende op het goede betrouwen hetwelck wij daerover in sijne persoon stellen, hebben aen denselven vergunt ende geconfereert, vergunnen ende confereren in kracht deses die eremitage aen onses Ordens capelle tot Helsvort gelegen, in voeghen dat hij het daertoe gehoorende huijs met den moeshoff sal mogen bewoonen, gebruijcken ende genieten, waertegens denselven sal gehouden sijn de voorschreven capelle ende derselver paramenten ende ornamenten in goeden staet, suijsver ende reijnigheit t'onderhouden, ende voorders te doen allen het gene van sijnen kant mach, niet alleen tot onderhoudinge vanden Godes-dienst, maer oock tot loffelijcke vermeerderinge van de devotie aldaer van nooden oft dienlijck wesen, duijrende dese commissie tot onse

⁶ Hendrik van Wassenaar tot Warmont was achtereenvolgens commandeur geweest in Gruitrode (1668-1683), Vught (1677-1683), Bernissem (1683-1684) en Gemert (1684-1690, voordat hij van 1690 tot 1709 landcommandeur zou worden.

wederroepinge, dewelcke aen ons altijd sal vrij staen. In orkonde hebben wij dese met eigene handt ende segel geteeckent. Gegeven in onse commanderie Biessen tot Maestricht, op den 12en dagh van december in 't iaer ons Heeren ende Saligmaeckers seshien hondert drij en negentich⁷.

Verso:

Commissie broeders Steven Vrancken eremiten tot Helsvort, 12 december 1693.

Broeder Hendrik

De derde tekst in de oorkondenverzameling van de balije Biesen over de kluis van Helshoven, lijkt tot nu toe in het historisch onderzoek over de geschiedenis van de kluis onbekend te zijn. Het betreft een bevelschrift voor een zekere broeder Hendrik, om de kluis van Helshoven te gaan bewonen, met een attestatie over de voorlezing van de akte aan de broeder. Dit bevelschrift werd op 15 juni 1777 uitgevaardigd door de commandeur van Bernissem, en blijktens een nota in de marge onder de tekst, werd het op 17 juni door de *vicepastor* van Bilzen aan de geadresseerde voorgelezen⁸.

De commandeur van Bernissem beklaagt zich in zijn tekst over het feit dat de broeder twee jaar eerder, zonder hem daarvan op de hoogte te brengen, de kluis van Helshoven verlaten heeft *ende elders eene andere eremitagie is bewoonende*. Wellicht was de kluis daardoor leeg komen te staan en wilde de commandeur, alvorens haar aan een andere kandidaat toe te wijzen, zeker zijn van de intenties van broeder Hendrik. Hij gaf hem daarom nog veertien dagen bedenktijd om zich weer in Helshoven te gaan vestigen. Indien de broeder na twee weken zijn kluis niet opnieuw betrokken zou hebben, dan zou de commandeur de toelating die hij hem gegeven had om zich daar te vestigen intrekken. Bovendien zou de broeder alle aanspraken verliezen op een vergoeding voor de verbeteringswerken of *melioratiens welcke hij soude gedaen hebben aen onse voorsschreven eremitagie*. Het antwoord van de eremiet bleef niet bewaard. Liever dan schriftelijk te antwoorden, gaf hij te kennen dat hij de commandeur *in persoon soude toegaen ende spreken*.

Deze broeder Hendrik, tot wie de landcommandeur zich in zijn brief wendt, wordt niet vermeld in de lijst van de kluisbewoners die Brouwers en Van der Eycken publiceerden. Zij

⁷ J. DEWIT las *den 17den dagh van December*.

⁸ Van 1771 tot 1793 was Frans Hendrik van Hoensbroek commandeur in Bernissem. Hij was bovendien commandeur in Aschaffenburg (1751-1793), in Ordingen (1762-1767) en in Sint-Pieters-Voeren (1767-1771).

vermelden, op basis van de parochieregisters van Groot-Gelmen, wel Petrus Petri, die in 1767 als kluizenaar overleed, en Willem Guffens, wiens overlijden in 1779 geregistreerd werd. Wie deze Hendrik was, is op basis van de bronnen waarover wij beschikken, niet met zekerheid vast te stellen. Buiten zijn naam weten wij van hem enkel dat hij omstreeks 1775 de kluis van Helshoven verlaten heeft, dat hij in 1777 elders in een kluis woonde en dat deze brief van de commandeur van Bernissem hem door een zekere Hechtermans, die zich *vice-pastor Blisiensis* noemde, werd voorgelezen⁹. Zonder overhaaste conclusies te willen trekken, stellen wij toch vast dat met deze gegevens één bepaalde kluizenaar, met name Hendrik Delidt, nadrukkelijk in beeld komt.

Hendrik Delidt is de kluizenaar die op 27 januari 1775 van de stadsmagistraat van Bilzen de toelating kreeg om in het gehucht Holt in de parochie Bilzen een kluis te bouwen. Het staat vast dat hij daar in 1778 nog verbleef. Vermits hij een kluis in de parochie Bilzen bewoonde, stond hij op geestelijk vlak onder het toezicht van de pastoor van Bilzen. Van Delidt is voorts geweten dat hij van 1765 tot 1768 in de kluis van Oetsloven in Berlingen woonde¹⁰. Voor de periode van tussen 1768 en 1775 vertoont zijn biografie tot nu toe echter een hiaat. Het is niet uitgesloten dat hij in die periode in de kluis van Helshoven verbleven heeft.

Tekstuitgave : Rijksarchief Hasselt, Oorkondenverzameling van Alden Biesen, nr. 1672

Wij Frans Henrich Nepomuchenus Amor, marquis von Hoensbrouck, des Hooghen Duijtschen Ordens ridder, raetsgebieder der ballije Alden Biesen, commandeur van Bernshem ende Asschaffembourg, geheimen raedt ende generael velt marchal lieutenant van sijne keurvorstelijke hoogheijt van Maintz etc. etc. etc., alsoo den eersamen broeder Henrick bij onse commissie de eremitagie van Helshoven eentigen tijdt bewoont heeft, ende die selve over die twee jaeren geleden sonder eenige die minste reden oft oorsake verlaeten heeft, ende elders eene andere eremitagie is bewoonende, soo ordonneren wij aen den voorschreven broeder Henrick van onse hermitagie inwendigh de vierthien daghen te komen bewoonen, op peene van revocatie van onse gegevene commissie, ende vervallen te sijn van allen recht ende praetensien als hij soude konnen formeren, soo ten opsichte van die melioratiens welcke hij soude gedaen hebben aen onse voorsschreven eremitagie, als andersints, ende naer den vervloten termijn door ons van onse dito eremitagie anderwerts gedisponeert te worden naer onsen wel believen, aldus gegeven op onse commende Bernsheim, desen 15 junij des jaers 1777.

⁹ Van einde 1750 tot in 1784 was Edmond de Horion pastoor van Bilzen: J. PAQUAY, *Bilzen Voorheen*. Bilzen, 1926.

¹⁰ E. PERSOONS, *Berlingen. Kluis van Onze-Lieve-Vrouw te Oetsloven*, in: *Kluizen en kluizenaars in Limburg*. Brussel, 2002, p. 35-37; R. NISSEN, *Hendrik Delidt en Wijnand Vijgen: kluizenaar en kandidaat-kluizenaar in Holt bij Bilzen (1775-1778)*, in: *Heemkunde Limburg*, 2003, 2, p. 5-7.

tri, die in
egistreerd
i, niet met
eeks 1775
n dat deze
zich *vice-*
illen trek-
e Hendrik

Bilzen de
. Het staat
ewoonde,
Delidt is
woonde¹⁰.
een hiaat.
heeft.

r. 1672

*Duijtschen
hem ende
van sijne
enrick bij
die selve
ten heeft,
en voors-
te komen
te zijn van
e van die
tagie, als
nderwerts
ommende*

een. Bilzen,
in Limburg.
luizenaar in

De kapel van Helshoven die - na een brand - rond 1661 ten tijde van landcommandeur Edmond Godfried von Bocholtz werd heropgebouwd. In de gedenksteen boven de ingang deur prijkt zijn familie-wapen met het kruis van de Duitse Orde. De kluis zelf werd in 1925 afgebroken.

ZEGEL

F.H. Marquis de Hoensbroeck.

Ik onderschreve getuijge aen den eersaemen broeder Henrick deese ordonnantie voorgeleesen te sijn deesen 17 junij 1777, waerop voor antwoordt heeft gegeven dat hij sijn excellentie in persoon soude toegaen ende spreecken.

Hechtermans, vicepastor Blisiensis.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt